

BOJ PRI LIPOVCI

TOMÁŠ KLUBERT

KLUBERT, T.: The Battle at Lipovec. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 15 – 35, Bratislava.

The author, in this treatise, tries to evaluate in more details the fight activities of the Slovak Rapid Brigade at Lipovec, which was the most significant combat operation of the Brigade at Ukraine in the summer 1941. He describes minutely the development of the Brigade since its genesis on 22 June 1941. Considering the fact that in the current Slovak historiography the detailed analysis of this issue absents, the author's attempt is even more important. The author drew information from the specialised literature (also the Russian and Ukraine one from the Soviet and post-Soviet age) as well as from the historical Slovak – more or less – propagandistic literature and from the after war memories of the Slovak participants in the Battle at Lipovec. Gained knowledge revised in many aspects the existing picture about the fights at Lipovec. Published contribution is a good springboard to the possible further elaboration of the information about the activities of the Slovak Army in this field. In the conclusion the author points out that the Lipovec events reveals serious flaws in the training and organisation of the Slovak army and they manifested disability of unsupported combat deployment. It brought about extensive changes in the structure of the Slovak military at the East front. Military history. Ukraine. World War II. The Slovak Army.

CESTA K LIPOVCU¹

22. júna 1941 nariadil minister národnej obrany gen. I. triedy Ferdinand Čatloš sformovať z armádnych jednotiek a častí 2. pešej divízie Rýchlu skupinu (RS), ktorá mala reprezentovať slovenskú armádu v ťažení proti ZSSR. Príčiny jej vzniku neboli vojenského, ale politického charakteru: symbolizovala úsilie Tisovho režimu plniť spojenecké záväzky voči Nemecku ochotnejšie, ako to robilo Maďarsko, aby si Slovensko zabezpečilo lepšie pozície v Hitlerovej „Novej Európe“.² Ďalším priateľským gestom voči tretej ríši bol výber veliteľa RS, ktorým sa stal etnický Nемеc plk. gšt. Rudolf Pilfousek.³

23. júna 1941 sa RS začlenila do nemeckej 17. armády (gen. pechoty Carl-Heinrich von Stülpnagel), ktorá patrila do zväzku skupiny armád Juh (pol'ný maršal Gerd von Rundstedt).

¹ Slovenská transkripcia zemepisných názvov z územia bývalého ZSSR v tejto štúdii vychádza výlučne z ich ruskej verzie. Výnimku predstavujú názvy v pasážach citovaných z dobových prameňov, kde je kvôli autenticite ponechané pôvodné znenie, a tie, ktoré majú zaužívaný slovenský ekvivalent.

² ŠIMUNIČ, P.: Tragédia pri Lipovci. In: *Apológia*, roč. 1, 1993, č. 5, s. 18.

³ R. Pilfousek sa narodil 2. januára 1899 v Ebersdorfe (dnes Habartice) v severných Čechách. Roku 1914 nastúpil do rakúskej delostreleckej kadetnej školy v Traiskirchen pri Viedni a koncom 1. svetovej vojny bojoval krátku dobu na talianskom fronte. Po rozpade Rakúsko-Uhorska ho prijali do československej armády. Roku 1932 absolvoval Vysokú vojenskú školu v Prahe. V septembri 1938 z armády odišiel a keďže mal za manželku Slovenku, rozhodol sa po rozpade ČSR zostať na Slovensku. Pred vypuknutím vojny proti ZSSR bol veliteľom Divíziej oblasti 2 v Prešove a túto funkciu zastával aj po zániku RB. V období od 10. augusta 1942 do 10. augusta 1943 stál na čele Zaisťovacej divízie a začiatkom roku 1944 ho vymenovali za šéfa Veliteľstva opevňovacích prác. Povýšenia na generála sa však nedočkal. Ešte pred vypuknutím SNP opustil Slovensko a vstúpil do Waffen-SS. Podľa veľmi neurčitých správ zostal po skončení 2. svetovej vojny v Západnom Nemecku, kde zomrel bohato materiálne zabezpečený vo vysokom veku.

Úlohou 17. armády bolo zničiť sovietske vojská rozmiestnené v tzv. I'vovskom výbežku (6., 12. a 26. armáda), preniknúť do priestoru Vinnice a odiaľ rozvíjať útok východným alebo juho-východným smerom. 24. júna 1941 sa v severo-južnom smere operačne členila na IV. armádny zbor s 24., 125. a 295. pešou divíziou a 97. ľahkou pešou divíziou, LII. armádny zbor so 101. pešou a 100. ľahkou pešou divíziou a XXXXIX. horský zbor s 1. a 4. horskou a 257. pešou divíziou. Armádnú zálohu tvorili 444. a 454. zaisťovacia divízia a RS.⁴

Za celý čas svojej existencie sa RS zúčastnila len dvoch bojových akcií. 26. júna 1941 stratila v zmätenej prestrelke pri osade Wojtkówa jedného mŕtveho a šesť ranených. Na druhý deň bola nasadená do útoku na sovietske pohraničné opevnenia v priestore Zaľuža. Slovenské jednotky túto úlohu úspešne splnili dobytím deviatich bunkrov a zablokovaním štyroch ďalších. RS za toto víťazstvo zaplatila zničeným tankom LT-38, piatimi mŕtvymi a dvomi ranenými.⁵

Od Zaľuža tiahla RS cez Chyrov a Dobromil' do Sambora, kde bol 1. júla 1941 ďalší postup na Stryj zastavený, nakoľko štvrtina motorových vozidiel zostala kvôli rôznym poruchám nepojazdná.⁶ Dňa 7. júla 1941 zastihol RS v priestore Sambora rozkaz gen. Čatloša o jej doplnení a povýšení na brigádu. V dňoch 8. až 16. júla 1941 sa Rýchla brigáda (RB) presunula cez Lvov a Tarnopol' do Gorodku, kde nasledujúce dva dni prebiehali opravy poškodených automobilov.⁷

Nerátajúc zopár prestreliek so skupinami odlúčených sovietskych vojakov jednotky plk. gšt. Pilfouska sa od 27. júna 1941 až do boja pri Lipovci nezúčastnili žiadnej bojovej akcie. Ich činnosť spočívala v zaisťovaní obsadeného územia v tyle nemeckých vojsk. Oveľa väčšie straty, než nepriateľ, im spôsobili infekčné choroby, nehody na rozbitých sovietskych cestách a sabotáže.

Pre slovenských vojakov a dôstojníkov však znamenalo ukrajinské ťaženie skutočný šok. Ak mali dovtedy nejakú predstavu o ZSSR, zväčša to boli komunistickou propagandou hlásané frázy, ktoré ho opisovali ako raj pracujúcich. Lenže čím hlbšie prenikala RB do vnútrozemia, tým viac boli jej príslušníci konfrontovaní s neutešenou sovietskou realitou. Vo všetkých mestách nachádzali okupačné vojská masové hroby politických väzňov. Ešte viac otriasli slovenskými vojakmi hrozné životné podmienky dedinského obyvateľstva a zhanobené kostoly. Zbídačení Ukrajinci Slovákov nadšene vítali v sviatocnom oblečení a okamžite po ich príchode vyťahovali ukrývané ikony a liturgické náčinie. Autá a tanky boli neustále zasypané záplavou kvetov.⁸ Príslušníci RB sa naozaj nemuseli sťažovať: počasie bolo príjemné, obyvateľstvo priateľské, potravín mali vďaka plynulému zásobovaniu stále dosť, pošta z domova chodila pravidelne. Pre väčšinu z nich znamenal prvý mesiac ukrajinského ťaženia celkom príjemný výlet na miesta, kam by sa inak nikdy nedostali.

Táto idyla skončila 19. júla 1941, keď XXXXIX. horský zbor pod velením genmj. Ludwiga von Küblera⁹ dobyl Vinnicu a zmocnili sa mostov cez rieku Južný Bug. Nemcom sa tak naskytla príležitosť rozprášiť sovietsku 12. armádu (genmjr. P. G. Ponedelin),¹⁰ ktorá ustu-

⁴TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Osnabrück 1980, zv. 14, s. 51.

⁵Ťaženie slovenskej Rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava 1941, s. 18-19, 23 – 25.

⁶Tamže, s. 27.

⁷Tamže, s. 56, 72.

⁸Spomienky J. Jarembáka.

⁹L. von Kübler bol jedným z najlepších nemeckých poľných veliteľov a patril k zakladateľom Hitlerových horských vojsk. Je pritom nesporne zaujímavé, že pred nástupom nacistov pôsobil istý čas v Sovietskom zväze ako vojenský inštruktor. Preslávil sa už v poľskom ťažení, kde ako vôbec prvý divízny veliteľ obdržal najvyššie nemecké vyznamenanie za statočnosť Rytiersky kríž Železného kríža. Ďalšie úspechy dosiahol vo Francúzsku, na Balkáne a v ZSSR. V posledných dňoch 2. svetovej vojny padol do zajatia juhoslovenských partizánov a roku 1947 bol ako vojnový zločinec zastrelený.

¹⁰O gen. Ponedelinovi sa vie len to, že bol dobrým priateľom slávneho vojvodu G. K. Žukova a po zničení sovietskej 12. armády pri ukrajinskej Umani padol 5. augusta 1941 do nemeckého zajatia. Z toho dôvodu bol ignorovaný všetkými sovietskymi vojensko-historickými publikáciami a nie sú o ňom známe žiadne biografické údaje.

povala na juhovýchod k Umani. Avšak XXXXIX. horský zbor v tom čase tvorili len 1. a 4. horská divízia. Aby mohol zaútočiť na všetky nepriateľské ústupové trasy, boli gen. Küblerovi velením 17. armády dočasne podriadené 125. a 295. pešia divízia, 97. a 100. ľahká pešia divízia a slovenská RB.¹¹

V neskorých nočných hodinách 19. júla 1941 dostal Pilfousek od gen. Küblera rozkaz nariadujúci RB presun do nového ubytovacieho priestoru 40 km severozápadne od Vinnice. Len autodiálne zostali naďalej v Gorodku.¹² 20. júla 1941 dorazila RB do určenej oblasti, ale dlho sa tam nezdržala. Veliteľ XXXXIX. horského zboru o 23.30 Pilfouskovi prikázal, aby slovenské jednotky na druhý deň o 16. hodine vyrazili do Vinnice.¹³

Postup, presne podľa rozkazu, začal predvoj (zosilnený MPO) na čele s mjr. Tiborom Dualským (veliteľ MPO). Za ním nasledovala hlavná časť štábu s čatou cyklistov. Valný voj (MPS, delostrelecký pluk 11, prápor útočnej vozby, protiletadlová batéria, pionierska a spojovacia rota), ktorý viedol mjr. Karol Hrabec (veliteľ MPS), vyrazil o 16.45. Kolóny RB uzatváral zvyšok štábu a trén (NAK-315 a BZP).¹⁴

Ešte pol hodinu pred odchodom predvoja odcestoval plk. gšt. Pilfousek do Vinnice. O 17.00 sa hlásil u gen. Küblera, ktorý ho najskôr oboznámil s celkovou situáciou na fronte. Súčasne dostal od styčného dôstojníka z veliteľstva 17. armády všeobecnú úlohu na použitie slovenských jednotiek: „Pri stretnutí s nepriateľom je úlohou RB znemožniť jeho únik na juh alebo juhovýchod.“ Kübler potom RB s okamžitou platnosťou podriadil veliteľovi 97. ľahkej pešej divízie genmjr. Maximilianovi Fretter-Picovi¹⁵ a vzápätí vydal osudný zborový rozkaz č. 50. V ňom sa slovenským jednotkám nariadilo prenasledovať ustupujúceho protivníka po osi Vinnica – Lipovec – Il'jincy, zaistiť priestor Lipovec – Il'jincy, pri stretnutí s nepriateľom znemožniť jeho únik na juhovýchod a z Il'jincov pokračovať v prenasledovaní sovietskych vojsk smerom na Granov.¹⁶

Veliteľ XXXXIX. horského zboru Pilfouska presviedčal, že táto úloha nie je nebezpečná. Rusi sú úplne demoralizovaní a slovenské jednotky nebudú osamotené: od severozápadu tiahne na Lipovec 24. pešia divízia IV. armádneho zboru a po ceste Voronovica – Obodnoje (južne od Lipovca) postupuje priamo na Il'jincy 97. ľahká pešia divízia; RB tak má zaistené obe krídla, môže s minimálnymi stratami dosiahnuť veľké víťazstvo, získať vyše 10 000 zajatcov a značnú materiálnu korisť.¹⁷

Realita však bola značne odlišná. Sovietska 12. armáda dostala po ústupe z Vinnice rozkaz vybudovať nové obranné pozície na čiare Tetijev – Gajsin, ale pre intenzívny tlak nepriateľa sa jej určené postavenia nepodarilo zaujať. Gen. Pondelin preto po dohode s veliteľstvom Juhozápadného frontu (genplk. M. P. Kirponos) v Kyjeve rozhodol, že dňa 22. júla 1941 zasaď prenasledovateľom tvrdý protiúder.¹⁸

Dodnes sa traduje, že Pilfousek nerozvážne hnal slovenských vojakov do boja proti presile. Údajne túžil po vyznamenaníach a bol za ne pripravený obetovať celú brigádu. Po dôkladnom prehodnotení archívnych materiálov sú tieto názory neudržateľné. Pilfousek totiž na

¹¹LUCAS, J.: Hitlerovy horské jednotky. Praha 1994, s. 100.

¹²Ťaženie, ref 5, s. 72-75.

¹³Tamže, s. 76.

¹⁴Tamže, s. 77-79.

¹⁵M. Fretter-Pico sa narodil sa 4. februára 1892 v Karlsruhe. Vojenskú službu nastúpil ako 18-ročný pri delostrelectve. Na začiatku 2. svetovej vojny pracoval na štábe XXIV. armádneho zboru. Za veliteľa 97. ľahkej pešej divízie ho vymenovali 15. apríla 1941. 27. decembra 1941 prevzal velenie nad XXX. armádnym zborom. Od 17. júla 1944 stál na čele 6. armády. 23. decembra 1944 bol preradený do zálohy. V marci 1945 ho znovu aktivovali a do konca vojny pôsobil ako zástupca veliteľa IX. armádneho zboru. Zomrel 4. apríla 1981.

¹⁶Ťaženie, ref 5, s. 79-80.

¹⁷AM SNP Banská Bystrica, f. XII, sign. 876/94, Spomienky na odboj J. Noska, s. 25-26.

¹⁸ARUŠAŇAN, B.: Bojevyje dejstvija 12-j armii v načal'nyj period vojny. In: Vojenno-istoričeskij žurnal, 1973, č. 6, s. 64.

porade vo Vinnici otvorene veliteľovi XXXXIX. horského zboru povedal, že preceňuje sily a možnosti RB a poslať ju do „osieho hniezda“.¹⁹ Kübler vtedy na jeho obavy odvrkol vetou: „Nech Slováci dokážu, že sú hodní Führerovej dôvery.“ (Inak povedané: „Nemyslíte si, že budete mať v ‚Novej Európe‘ dôstojné miesto, pokiaľ sa budete stále povlašovať v tyle!“) Na dôvažok mu prisľúbil, že po úspešnom vykonaní rozkazu dostanú všetci slovenskí dôstojníci dovolenky a nebudú viac nasadení na fronte.²⁰

Pilfousek si teda dobre uvedomoval možné následky Küblerovho rozhodnutia a jeho najväčšou chybou bolo, že sa mu nedokázal účinne vzoprieť. Oveľa väčšiu iniciatívu, ako on, v skutočnosti prejavil jeho náčelník štábu stot. gšt. Július Nosko. Navrhol, aby sa brigáda namiesto zdĺhavého prebývania po sovietskych ústupových trasách radšej presunula voľným priestorom najkratším smerom do Il'jincov a uzavrela nepriateľským vojskám únikovú cestu na juhovýchod.²¹ Pilfouskovi slúži k chvále, že tento nápad okamžite odmietol. Ak by sa totiž RB postavila do cesty ustupujúcim sovietskym divíziám, tie by ich početnou prevahou doslova prevalcovali.

Po skončení porady v neskorých nočných hodinách odcestoval Pilfousek na rúzcestie k obci Pisaryka²² (6 km východne od Vinnice), kde sa o 23.30 stretol s gen. Fretter-Picom. Od neho sa dozvedel nasledujúce skutočnosti: nemecký 97. prieskumný prápor práve obsadil dedinu Ščasnivá 8 km západne od Lipovca, kde stratil s nepriateľom kontakt; predvoj 97. ľahkej pešej divízie súčasne prenasleduje sovietske jednotky v sile pluku (v skutočnosti celú 72. horskú streleckú divíziu) po ceste Voronovica – Obodnoje; 22. júla 1941 budú Fretter-Picove hlavné sily postupovať cez Obodnoje do Il'jincov. Veliteľ 97. ľahkej pešej divízie vzápätí Pilfouskovi nariadil, aby sa RB okamžite presunula do Ščasnivej, a odtiaľ o 4. hodine ráno vyrazila prenasledovať ustupujúceho nepriateľa na Il'jincy. 97. prieskumný prápor následne postúpi za RB do Lipovca a zaistí obsadený priestor. V Il'jincoch sa potom RB pripojí k jadrú 97. ľahkej pešej divízie a spoločne budú tiahnuť na Granov.²³

Z Fretter-Picovych rozkazov je jasné, že Pilfousek pri Lipovci vôbec neriadil RB „podľa svojho rozhodnutia a záujmu“.²⁴ V skutočnosti mal k plánom nemeckého velenia vážne výhrady, neprejavil žiadnu samostatnú iniciatívu a v konečnom dôsledku len plnil rozkazy svojich nadriadených.

Po obdržaní posledných inštrukcií vyrazili kolóny RB krátko pred polnocou z Vinnice ku križovatke pri obci Gumennoje, kde zabočili vľavo a v utorok 22. júla 1941 o 1. hodine ráno dosiahli Ščasnivú. Pilfousek v dedine okamžite vyhl'adal veliteľa 97. prieskumného práporu, ale obdržal od neho len neurčité správy: neďaleká obec Felixovka je obsadená sovietskymi jednotkami a za potokom 2 km východne od Felixovky je zakopaná pešia rota; niekde vzadu v priestore Lipovca sú snáď dva pešie pluky.²⁵

Pilfousek na základe týchto informácií usúdil, že nepriateľ je skutočne demoralizovaný, ustupuje pod tlakom 24. pešej divízie na Il'jincy a pred Lipovcom sú len slabé krycie oddiely. Nariadil preto, aby celá brigáda postúpila do Ščasnivej, kde mala s čelným zaistením zostať v pochodovom prúde až do svitania.²⁶

¹⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

²⁰VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X-39. Spomienky J. Straku na osoby a udalosti z obdobia 1939 – 1945, s. 14.

²¹AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26. J. Noskovo v svojich spomienkach uviedol, že ho k tomuto nápadu inšpirovalo prianie, aby „sovietske jednotky pri ústupe z obkolesenia mohli slabú brigádu vziať so sebou a zajať“. O jeho odbojovom zmyslení v roku 1941 si však dovoľujem pochybovať. Nosko tu len odhalil svoje úbohé operačné schopnosti, ktoré sa najlepšie prejavili v čase, keď zastával funkciu náčelníka štábu povstaleckej armády.

²²V publikácii „Ťaženie...“ je meno obce Pisaryka skomolené na Pisarowka.

²³Ťaženie, ref 5, s. 81-82.

²⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

²⁵Ťaženie, ref 5, s. 81.

²⁶Tamže, s. 81.

ROZLOŽENIE SÍL

Nemecký XXXXIX. horský zbor bol po páde Vinnice rozčlenený na dve časti: 22. júla 1941 sa na ľavom krídle nachádzala RB s 97. ľahkou pešou divíziou a na pravom operovala 125. pešia, 1. a 4. horská divízia. Zvyšné dve divízie (295. pešia a 100. ľahká pešia) sa ešte len presúvali na nové bojové úseky. Úlohou ľavého krídla bolo súbežným útokom z dvoch smerov obsadiť priestor Lipovec – Il'jincy. Pravé krídlo Küblerovho zboru sa malo zmocniť strategickej komunikácie Vinnica – Voronovica – Nemirov v celej jej dĺžke.²⁷

RB sa v predvečer boja pri Lipovci skladala z veliteľstva so štábnou rotou, MPS (3 pešie a 1 guľometná rota, čata KPÚV, batéria horských kanónov, mínometná batéria a spojovacie družstvo), delostreleckého pluku 11 (2 oddiely húfnic, 1 oddiel poľných kanónov a spojovacia batéria), práporu útočnej vozby (štábná rota, 2 tankové rotý a 3 rotý KPÚV), MPO (2 ťažké eskadróny, 2 cyklistické eskadróny a motorizovaná eskadróna), 15. ľahkej batérie DPLP (2 čaty), pionierskej rotý (3 čaty), spojovacej rotý (telefónna a telegrafná čata), NAK-315 a BZP. Podľa dostupných údajov mala 194 dôstojníkov, 51 rotmajstrov a 4 612 vojakov. Disponovala 2 792 puškami, 1 659 pištoľmi, 166 ľahkými guľometmi (z toho 10 v pancierových automobiloch), 113 ťažkými guľometmi (z toho 86 v tankoch), 39 KPÚV vz. 34 a 37, 8 protiletadlovými kanónmi 20 mm vz. 36, 4 horskými kanónmi 75 mm vz. 15, 12 poľnými kanónmi 105 mm vz. 35, 24 húfnicami 100 mm vz. 30, 2 mínometmi 81 mm vz. 36, 5 pancierovými automobilmi OA vz. 30, 43 tankmi (27 LT-35, 9 LT-38, 7 LT-40), 422 nákladnými, 10 sanitnými, 4 cisternovými a 136 osobnými automobilmi, 89 motocyklami a 296 bicyklami.²⁸ Výpočet mužstva a techniky nie je úplný, nakoľko chýbajú údaje o stave BZP. Takisto nevieme o množstve nemeckých vojakov pridelených k RB. Je známe, že v štábe plk. gšt. Pilfouska bol styčným dôstojníkom pre delostrelectvo mjr. von Lengerke²⁹ a na začiatku boja pri Lipovci zaradili do každej pionierskej čaty jedného nemeckého poddôstojníka ako zástupcu veliteľa.³⁰ Na brigádnom veliteľstve sa však určite nachádzali aj ďalší nemeckí pridelení a pokiaľ bola podobná situácia, ako u pionierov, aj pri ostatných jednotkách, muselo sa boja pri Lipovci v radoch RB zúčastniť niekoľko desiatok príslušníkov nemeckej armády.

Protivník XXXXIX. horského zboru, sovietska 12. armáda, sa od polovice júla 1941 organizačne členila na 8. armádny zbor so 44. a 72. horskou streleckou divíziou, 13. armádny zbor s 58., 60., 192. horskou streleckou a 99. streleckou divíziou a 24. mechanizovaný zbor s dvomi tankovými a jednou motorizovanou divíziou (známe je len číslo posledne menovanej: 216). Západný okraj obranných postavení 12. armády prebiehal nadránom 22. júla 1941 po línii Nemirov – Felixovka.³¹ Na plánovaný úder proti Küblerovmu zboru vyčlenil gen. Ponedelin 8. armádny zbor (genmjr. M. G. Snegov),³² ktorý bol najmenej opotrebovanou časťou 12. armády.

V priestore Lipovca sa od 20. júla 1941 nachádzala 44. horská strelecká divízia pod velením genmjr. S. A. Tkačenka.³³ Väčšinu jej mužstva tvorili príslušníci kaukazských národov. Tabuľková sovietska horská strelecká divízia vz. 1940 sa skladala z veliteľstva so štáбом a divíznym tylom, štyroch plukov horských strelcov (každý po 9 rôt), horského delostreleckého pluku (3 kombinované delovo-mínometné oddiely), protitankového oddielu (3 batérie), ženij-

²⁷LUCAS, ref 11, s. 101.

²⁸Ťaženie, ref 5, príl. č. 13a. Do tohto výpočtu nie sú zaradené stavy mužstva a techniky autodielní RB, ktoré sa 22. júla 1941 zdržiavali v Gorodku.

²⁹Tamže, s. 65.

³⁰HIRNER, A.: Boje za frontom. Bratislava 1983, s. 21.

³¹ROHOVYJ, O.: Sob u ohni. Vinnica 1994, s. 66.

³²ARUŠAŇAN, ref 18, s. 65.

³³Podrobnosti o živote gen. Tkačenka nie sú známe, ale môžeme sa právom domnievať, že na rozdiel od gen. Ponedelina nepadol do zajatia ani nezahynul v boji. Rovnaké priezvisko mal totiž generálporučík, ktorý po skončení 2. svetovej vojny viedol výstavbu prísne utajovaných zariadení na výrobu sovietskych atómových zbraní.

ného práporu (2 ženijné roty a ženijný technický park), spojovacieho práporu (3 roty) a jazdeckej eskadrony (4 čaty). Početný stav všetkých horských streleckých divízií dosahoval na začiatku nemeckej invázie 9 000 mužov.³⁴ Z neskorších výpovedí sovietskych zajatcov vieme, že súčasťou Tkačenkovej divízie boli horské strelecké pluky č. 25, 295, 305 a 319, pričom prvé dva boli opotrebované a zvyšné dva čerstvé.³⁵ Zo sovietskych prameňov je zároveň známe, že až do 22. júla 1941 sa divízia do žiadnych bojov nezapojila. Opotrebovanie 25. a 219. pluku muselo súvisieť s ich dočasným predisponovaním k iným zväzkom. Gen. Tkačenko preto mohol pri Lipovci nasadiť približne 7 500 až 8 000 mužov. Sovietske horské strelecké pluky boli vyzbrojené opakovacími a samonabíjacími puškami, ľahkými guľometmi a rotnými mínometmi 50 mm vz. 40 a 41. Horský delostrelecký pluk disponoval 12 horskými delami 76,2 mm vz. 38 a 24 horskými mínometmi 107 mm vz. 38. Protitankový oddiel mal 12 protitankových kanónov 45 mm vz. 37. Jazdci používali ľahké guľomety, karabíny a kozácke šable.³⁶

Z uvedených skutočností vyplýva, že doteraz publikované údaje o 3- až 4-násobnej početnej prevahe 44. horskej streleckej divízie nad RB sú zavádzajúce a z materiálno-technického hľadiska boli všetky výhody na strane slovenských jednotiek.

BOJISKO

Ukrajinské mestečko Lipovec sa nachádza 50 km východne od Vinnice a 20 km severozápadne od Il'jincov, rozložené v mierne zvlnenom teréne po oboch brehoch horného toku rieky Sob, ktorá je ľavostranným prítokom Južného Bugu.³⁷ Sob nie je veľká rieka a v lete má nízky vodný stav. Je však obklopená ťažko prístupnými mokrinami.³⁸ V samotnom Lipovci bol Sob ako-tak regulovaný a prechádzal cezeň cestný most. Pôda v okolí mesta je veľmi úrodná a roku 1941 sa tu doširoka rozprestierali pšeničné, hrachové a zemiakové polia, sem-tam prerušené malými lesíkmi.³⁹

Zo Ščaslivej viedla do Lipovca jediná prístupová komunikácia s nespevneným povrchom. Smerom od severozápadu sa k nej zvažuje neveliká pahorkatina. Zhruba 1 km na západ od Lipovca cestu pretína a vytvára po oboch jej stranách mierne výšiny. Na južnej vtedy stál veterný mlyn. Najvýraznejšími terénnymi dominantami sú kóta 275 (1,5 km východne od Lipovca) a kopec na pravom brehu Sobu s dedinou Kamionka (1 km južne od Lipovca).⁴⁰

Samotný Lipovec zaberá plochu 2,5 km², ktorú pokrývalo množstvo prízemných hlinených domčekov a záhrad lemujúcich zanedbané nedláždené ulice. Jediný údaj o počte obyvateľstva je z roku 1959. Vtedy tam žilo 5 900 ľudí. Ak vezmeme do úvahy straty spôsobené 2. svetovou vojnou a neskorší prírastok obyvateľstva, nebude ďaleko od pravdy tvrdenie, že v júli 1941 mal Lipovec 4 500 až 5 000 obyvateľov. Bolo to približne toľko, ako mali v tej dobe Prievidza, Vrútky a Sabinov. Okrem malého potravinárskeho podniku na výrobu slnečnicového oleja, traktorovej stanice, pošty a kolchozu sa v Lipovci nenachádzal žiadny významnejší objekt. Všetky údaje hovoriace o železničnej stanici sú založené na nezalostí faktov. Cez mesto nik-

³⁴Tieto údaje poskytol autorovi pán mjr. PhDr. Jiří Fidler z Historického ústavu Armády Českej republiky v Prahe.

³⁵Ľaženie, ref 5, s. 86.

³⁶Tieto údaje poskytli autorovi pán mjr. PhDr. Jiří Fidler z Historického ústavu Armády Českej republiky v Prahe a pán doc. PhDr. Jozef Výboh, CSc.

³⁷Encyklopedija Ukrajnoznavstva. Lvov 1994, zv. 4., s. 1294.

³⁸LUCAS, ref 11, s. 102.

³⁹VÁŠKO, A., zost.: Ranení rozprávajú... Bratislava 1941, s. 29 – 30, 42 – 43.

⁴⁰AM SNP Banská Bystrica, f. XII, sign. 88/87, Bajtoš, I.: História slovenského pluku útočnej vozby 1939 – 1944, s. 62.

dy neprechádzala žiadna trať a najbližšie nádražie bolo až v obci Rosoša (17 km východne od Lipovca).⁴¹

Lipovec bol jedným z bezvýznamných poľnohospodárskych mestečiek, akých sa na Ukrajine v roku 1941 nachádzali stovky. Vojenský význam nadobudol až po páde Vinnice, vďaka tomu, že tvoril križovatku na ústupových a zásobovacích komunikáciách sovietskej 12. armády.

SOVIETSKA OBRANA

Bez prístupu k ruským a ukrajinským archívnym materiálom sa o pôvodných plánoch gen. Tkačenka môžeme zatiaľ len domnievať. Isté však je, že sa do skorých ranných hodín 22. júla 1941 musel pripravovať na úder na čelo XXXXIX. horského zboru. Právě krídlo jeho divízie kryla pri obci Vachnovka (15 km severne od Ščaslivej) 141. strelecká divízia (genmjr. J. I. Tonkonogov) zo sovietskej 6. armády (genpor. I. M. Muzyčenko) a po ľavom boku mala 72. horskú streleckú divíziu (genmjr. P. I. Abramidze), ktorá sa z priestoru Il'jincov chystala zaútočiť na smere Obodnoje – Voronovica.⁴² Prístup k Lipovcu zaistovali dve rotý horských strelcov, jedna bola umiestnená v Felixovke a druhá zakopaná v tzv. lišacích diarach⁴³ za cestným mostíkom juhovýchodne od Felixovky. Ďalšie, zatiaľ neobsadené, lišacie diery boli vyhlbené na hrebeňoch návrší obojstranne cesty, pozdĺž západného okraja Lipovca a pod obcou Kamionka, v ktorej sa nachádzal oddiel horského delostrelectva. Hlavné sily 44. horskej streleckej divízie museli byť rozmiestnené priamo v Lipovci, odkiaľ sa ráno chystali vyraziť na Ščaslivú.

Je zaujímavé zamyslieť sa nad tým, ako by, nebyť zásahu RB, plánovaný protiútok 44. horskej streleckej divízie dopadol. V Ščaslivej sa ráno 22. júla 1941 nachádzal iba nemecký 97. prieskumný prápor s dvomi cyklistickými eskadrónami bez akýchkoľvek ťažkých zbraní.⁴⁴ Tkačenkovi horskí strelci by ho ľahko rozdrvili. Po dobytí Ščaslivej mohla 44. horská pešia divízia zaútočiť do odkrytého ľavého boku 97. ľahkej pešej divízie, čím by Nemcom spôsobila značné komplikácie.

Príchod RB však Tkačenkove plány úplne narušil. Príslušníci predsunutej roty vo Felixovke museli v nočnom tichu dobre počuť hučanie stoviek motorov a rachot tankových pásov. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie bol nepochybne prekvapený príjazdom mechanizovaných jednotiek. V tme a hmle, ktorá práve začala padať, sa približujúci nepriateľ navyše zdal oveľa silnejší, než bol v skutočnosti. Tkačenka určite nevedel o existencii RB. Prvé čo ho iste napadlo, bol záver, že do Ščaslivej dorazila niektorá nemecká tanková divízia. Protiútok sa v tejto situácii javil ako šialenstvo. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie sa preto začal urýchlene pripravovať na obranný boj. Z neskoršieho vývoja udalostí vyplýva, že dal vyprázdniť predsunuté postavenie vo Felixovke, dvomi horskými streleckými plukmi obsadil výšiny západne od Lipovca, jeden umiestnil v Kamionke a štvrtý najskôr ponechal v Lipovci ako zálohu. Na výhodných miestach zaujali palebné postavenia protitankové kanóny a zvyšok divízneho delostrelectva sa rozmiestnil v lesíku 3 km juhovýchodne od Kamionky a pod kótou 275.

⁴¹Encyklopedija, ref 37, s. 1294.

⁴²ROHOVYJ, ref 31, s. 66.

⁴³Lišacie diery boli zákopové jamy v tvare písmena U, obráteného hornou stranou k nepriateľovi. Väčšinou poskytovali úkryt pre dvoch strelcov, ale pri Lipovci neboli zriedkavé ani lišacie diery pre 5 – 6 mužov.

⁴⁴TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Osnabrück 1976, zv. 6., s. 148-150.

KRVAVÝ UTOROK

O 4. hodine 22. júla 1941 začalo pri Lipovci svať. Nad údolím rieky Sob sa prevaľovala hustá hmla. Predošlé dni boli suché a horúce a všetko nasvedčovalo tomu, že ani tento nebude výnimkou.⁴⁵ Slovenskí vojaci a ich nemeckí spolubojovníci prebudení po krátkom spánku si v rýchllosti kontrolovali zbrane. Plk. gšt. Pilfousek zatiaľ čítal veliacim dôstojníkom všeobecný operačný rozkaz č. 8:

I.

Nepriateľ ustúpil dňa 21. júla na východ, len podľa správ priezvedného oddielu 97. divízie zakopal sa 2 km východne Ščasliva na potoku východne Ščasliva. Od večera ustupuje nepriateľ aj z Lipovca na Ilince. Chce používať železnicu (trať Christinovka – Kazatin východne od Lipovca, pozn. T. K.) na odsun vojsk na juhovýchod.

Predvoj a priezvedný oddiel 97. divízie zaistil východný okraj Ščaslivej v noci na 22. júla. Priezvedný oddiel 97. divízie je od obeda v dotyku s ustupujúcim nepriateľom (asi jeden pluk východne Obodnoje) a za svítania dňa 22. júla bude nasledovať cez Ivanky – Žornišče na Ilince.

Severne od nás 24. divízia prenasleduje z Pryluka na Lipovec.

II.

Úloha: Rýchla brigáda prenasleduje vo smere Lipovec – Ilince na Granov. 97. divízia sleduje Rýchlu brigádu do Ilince.

III.

Uskutočnenie: Pochodová sústava nezmenená až na tieto zmeny:

- a) Predvoj vyše priezvedný oddiel s úlohou overiť správu o obsadení potoka východne Ščasliva, zmocniť sa najmä mostu (neporušeného). Sila priezvedného oddielu 1 čata tankov, 1 čata KPÚV a 1 čata pechoty.

Za predvojom bude postupovať delostrelecký oddiel I/11 priskokom tak, aby priechod cez potok východne Ščasliva bol podporovaný; ďalej na osadu Felixovka a Lipovec. Na veži (kostolnej v Lipovci, pozn. T. K.) má byť pozorovateľňa. Ja som za predvojom.

Vyrazenie priezvedného oddielu o 4.15 hod.⁴⁶

Kostrbatým vojenským štýlom tu máme v krátkosti vysvetlený celý Pilfouskov plán: nepriateľ je demoralizovaný, ustupuje a k žiadnemu veľkému boju nedôjde; predvoj nadviaže kontakt s protivníkom a rozpráši slabé jednotky kryjúce prístup k Lipovcu; celá brigáda sa potom presunie do Lipovca a odtiaľ bude postupovať na Iljincy. Zmienky o 24. pešej a 97. ľahkej pešej divízii mali slovenských vojakov ubezpečiť, že nie sú sami a majú istené obe krídla.

Už na prvý pohľad vidno, že Pilfousek pristupoval k nadchádzajúcemu boju veľmi nezodpovedne. Nechal brigádu po zvyšok noci stáť v pochodovom prúde, teda v najzraniteľnejšej zostave, a neoveril si pravdivosť údajov získaných od Nemcov. Skúsený veliteľ by navyše požiadal o letecký prieskum a podporu zo vzduchu. Slovenské letectvo na východnom fronte bolo vtedy vyzbrojené zastaranými strojmi, avšak 44. horskej streleckej divízii mohlo spôsobiť obrovské škody. Sovietska 12. armáda totiž od začiatku júla 1941 nemala žiadne vzdušné krytie.⁴⁷

⁴⁵AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 62.

⁴⁶Ťaženie, ref 5, s. 82-83.

⁴⁷Dějiny Velké vlastenecké války Sovětského svazu 1941 – 1945. Praha 1964, zv. 2., s. 93.

Priezvedný oddiel pod velením stot. Pavla Duchnovského začal o 4.15 pod rúškom hmly postupovať smerom na Lipovec a zakrátko dosiahol Felixovku. Dedina mala byť obsadená Sovietmi, no žiaden výstrel nepadol: dôkaz toho, že nepriateľ obec opustil. Za Felixovkou viedla cesta na kamenný mostík ponad potok, ktorý obteká návršie s veterným mlynom a povyše Kamionky ústi do Sobu. Vtedy sa po prvýkrát ozvala strelba zo zamaskovaných lišacích dier. Stot. Duchnovský rýchlo zistil, že jeho slabá jednotka nepriateľskú obranu neprerazí a zavelil na ústup.⁴⁸

Veliteľ RB po obdržaní správy, že priezvedný oddiel narazil na odpor, nariadil, aby predvoj so štábom vyrazil o 5.00 vpred, zatiaľ čo Valný voj sa mal presunúť na východný okraj Ščaslivej. Pilfousek evidentne ešte ani teraz nerátal s tým, že na zlomenie sovietskeho odporu bude treba nasadiť celú brigádu. Predpokladal, že na likvidáciu nepriateľa postačí MPO, dve tankové čaty a I/11 delostrelecký oddiel (mjr. Jozef Vogl).⁴⁹

Medzitým, ako sa priezvedný oddiel sťahoval nazad, zaujali húfnice I/11 delostreleckého oddielu palebné postavenia vedľa cesty 3 km za Ščaslivou. V strelbe im však zatiaľ stále bránila hmla.⁵⁰

O 5. hodine začali k Lipovcu postupovať ťažké eskadróny MPO na nákladných automobiloch. Práve míňali pozície I/11 delostreleckého oddielu, keď sa hmla začala trhať. Sovietski delostrelci z Kamionky spozorovali blížiacu sa vozidlá a začali na ne páliť z horských diel a mínometov. Posádky automobilov nečakali, kým sa nepriateľ zastriela. Rýchlo vyskákali a rozvinuli sa pozdĺž cesty. Vodiči potom obrátili prázdne vozidlá a ukryli ich za najbližšími terénnymi vlnami. To sa už po ceste hnali napred cyklisti, za ktorými nasledovali tankové čaty. Zatiaľ čo sa predvoj pripravoval na útok na mostík, spustili slovenské húfnice paľbu na nepriateľské postavenia za mostíkom a v Kamionke.⁵¹

Útok predvoja začal presne o 6.00. Tanky ho však nemohli podporiť, keďže na mostík už bolo dokonale zastrielené sovietske delostrelectvo a obe strany vozovky pokrývalo hlboké bahno. Stočili sa pozdĺž pravého brehu potoka, za najbližšou terénnou vlnou zaujali vežové postavenie a začali ostreľovať Kamionku. Nepriateľskí delostrelci a mínometníci ich zakrátko „zarámovali“ a spustili na ne priehradnú paľbu. Tanky sa preto stiahli za ďalšiu terénnu vlnu, odkiaľ pokračovali v ostreľovaní Kamionky.⁵² Obec už bola miestami v plameňoch, ale 37 mm nárazové granáty tankových kanónov nemohli sovietskym batériám spôsobiť veľké škody. O to viac sa museli usilovať húfnice mjr. Vogla.⁵³

Mužstvo mjr. Dualského zatiaľ vyčistilo lesík 400 m naľavo od cesty, kde zajalo niekoľkých červenoarmejcov a potom zaútočilo na lišacie diery. Terén na druhom brehu potoka pokrývali hrachové polia, za ktorými rástli husté lány pšenice, tiahnuce sa až k návrším po oboch stranách cesty. Lišacie diery sa skrývali na okraji obilia. Slovenskí vojaci teda museli útočiť nekrytí cez hrachoviská, zatiaľ čo sovietski strelci boli výborne maskovaní vysokou pšenicom. Mimoriadne ťažká bola situácia v poli južne od cesty, kde bojovala cyklistická eskadróna npor. Králika. Z návrší nad cestou, Kamionky a lesika juhovýchodne od Lipovca na cyklistov neustále dopadali mínometné strely a z lišacích dier pred nimi do nich páčila sovietska pechota. Npor. Králik preto požiadal o podporu útočnej vozby. Tankisti mu okamžite vyrazili na pomoc, avšak zakopaných strelcov nezbadali. Vošli do pšeničného poľa za ich chrptom a začali ostreľovať guľometné hniezda na výšinách nad cestou. Cyklisti vyrazili za tankmi, ale zakrátko boli zahnaní na ústup obnovenou paľbou z lišacích dier. Tankové osádky až teraz spo-

⁴⁸Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁴⁹Tamže, s. 83.

⁵⁰VÁŠKO, ref 39, s. 21-22.

⁵¹Tamže, s. 22-23.

⁵²AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 63.

⁵³VÁŠKO, ref 39, s. 22-23.

zorovali svoj omyl a ihneď sa vrátili. Nasledoval neľútostný masaker sovietskych strelcov, ktorí boli zaživa drvení oceľovými pásmi. Tých, čo sa pokúsili uniknúť, skosila paľba tankových guľometov. Cyklisti využili zásah útočnej vozby a ručnými granátmi likvidovali zvyšné lišacie diery. Vtedy bol zabitý veliteľ 1. cyklistickej čaty por. František Dubecký. Jeho spolubojovníci rozzúrení smrťou obľúbeného dôstojníka potom zvyšok nepriateľov bez milosti pobili.⁵⁴ Okolo 10.00 boli všetky lišacie diery za mostíkom vyčistené a predvoj sa stiahol na východný okraj Felixovky.⁵⁵

Doposiaľ sa uvádzalo, že predvoj RB vtedy dobyl aj návršia obojstranne cesty Ščaslivá – Lipovec, no nie je to pravda. Každá z výšin bola s najväčšou pravdepodobnosťou bránená celým plukom horských strelcov a MPO podporovaný desiatimi tankmi a 12 húfnicami ich odtiaľ v žiadnom prípade nemohol vytlačiť. Jediný úspech predvoja spočíval v zabezpečení cestného mostíka, po ktorom sa mohli do Lipovca presunúť slovenské motorové vozidlá.⁵⁶

Okrem prvých padlých mal predvoj i značné množstvo ranených. Slovenskí zdravotníci pod vedením šéflekára RB čat. asp. MUDr. Štefana Velgosa obetavo ošetrovali vojakov v najprednejších líniiach a zabezpečovali ich odsun do Ščaslivej, odkiaľ boli najvážnejšie prípady odvázané do nemeckého poľného lazaretu vo Vinnici.⁵⁷

Plk. gšt. Pilfousek riadil boj z jamy povedľa cesty Ščaslivá – Lipovec. Sovietskym delostrelcom sa nevedno ako podarilo vypátrať provizórne veliteľstvo RB. Neustále ho zasypávali strelami najrôznejších kalibrov, ale zasiahnúť ho napodiv ani raz nedokázali.⁵⁸ Pilfouskovi však bolo z intenzity nepriateľskej paľby konečne jasné, že proti sebe nemá demoralizované krycie jednotky, ale oveľa silnejšieho protivníka. Ak chcel naďalej útočiť, musel nasadiť celú brigádu.

O 10.15 vydal Pilfousek ústny rozkaz valnému voju, aby sa pripravil na útok.⁵⁹ MPS sa vzápätí začala rozvíňovať napravo od MPO.⁶⁰ 2. tanková rota (npor. Štefan Vančo) mala podporovať útok na výšinu severne od cesty a 3. tanková rota (npor. Ján Jarembák) na vršok s veterným mlynom.⁶¹ Batérie mjr. Vogla sa súčasne presunuli viac dopredu a palebné postavenia neďaleko nich zaujali húfnice II/11 (stot. Ondrej Šeban) a ďalekonosné kanóny III/11 (stot. Ján Frtús) delostreleckého oddielu.⁶² Vojaci potom čakali na signál vyraziť vpred. Ten však prišiel až o 12.30.⁶³

Teraz sa dostávame k najväčšej záhade boja pri Lipovci. Ako je možné, že rozkaz na všeobecný útok bol vydaný o štvrt' na jedenást', no ten sa začal až o 135 minút neskôr? Odpoveď na túto otázku zatiaľ nikto nehl'adal. Časť uvedenej doby nepochybne zabralo rozvinutie Valného voja, lenže to nemohlo v žiadnom prípade trvať dlhšie než jednu hodinu.⁶⁴ Najlepšie možné vysvetlenie je nasledovné:

Keď Pilfousek zistil, že proti nemu stojí oveľa silnejší nepriateľ, ako sa predpokladalo, mal z ďalšieho vývoja udalostí vážne obavy. Vyslal spojky so žiadosťou o pomoc k 24. pešej a 97. ľahkej pešej divízii, ktoré bojovali len zopár kilometrov severne a južne od Ščaslivej. Zároveň sa skontaktoval so zborovým veliteľstvom vo Vinnici a požiadal o odloženie útoku, kým

⁵⁴Tamže, s. 42-46.

⁵⁵Ťaženie, ref 5 s. 83.

⁵⁶Tento zavádzajúci údaj prevzal do svojej práce aj Ing. Bajtoš, ktorý o niekoľko riadkov ďalej opísal skutočné dobytie výšin o tri hodiny neskôr.

⁵⁷JANEČEK, E., zost.: Vyznamenání. Bratislava 1941, s. 24.

⁵⁸VHA Tmava, ref 20, s. 12-14.

⁵⁹Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁶⁰Tamže, príl. č. 11.

⁶¹Spomienky, ref 8.

⁶²VÁŠKO, ref 39, s. 22-24.

⁶³Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁶⁴Legenda k prílohe č. 11 v publikácii „Ťaženie...“ dokladá, že východiskové postavenia k všeobecnému útoku na Lipovec boli dosiahnuté o 11.15.

nedorazia posily. Pilfousek správne vytušil, že v prípade neúspechu nepadne hnev gen. Čatloša na Nemcov, ale na jeho hlavu. Lenže Kübler bol neoblomný a rozkázal RB vyraziť vpred bez ohľadu na nepriateľskú presilu. Veliteľ XXXXIX. horského zboru naďalej preceňoval sily slovenských jednotiek a možno ich chcel touto formou potrestať za predošlé zaháľanie. Pokyn k útoku na Lipovec musel obsahovať zborový rozkaz č. 51, avšak práve ten bol z oficiálnych dokumentov o ťažení RB v ZSSR zámerne vynechaný. Medzitým sa nepochybné vrátili spojky od nemeckých divízií. Správy, ktoré od nich Pilfousek obdržal, neboli ani trochu povzbudzujúce: 24. pešiu divíziu zastavil nepriateľ pred Vachnovkou a 97. ľahká pešia divízia sa nachádzala pod silným tlakom nepriateľa pri Vojtovciach (10 km juhovýchodne od Ščaslivej).⁶⁵ 97. prieskumný prápor z toho dôvodu nemohol postupovať za RB a musel byť stiahnutý na podporu hlavných síl gen. Fretter-Pica.⁶⁶

Záhadných 135 minút, ktoré Pilfousek strávil čakaním na príchod posíl a dohadovaním s Küblerom, najlepšie využil gen. Tkačenko. Po rozplynutí hmlý mali Sovieti z Kamionky a kóty 275 dokonaly prehľad a rozložení a presunoch RB. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie zároveň zistil, že protivník nemá početnú prevahu. Otvárali sa pred ním tri alternatívy ďalšieho postupu: vyraziť do protiútok, zostať v obrane, alebo využiť mimoriadne priaznivú konfiguráciu terénu a vlákať RB do pasce. Prvú eventualitu musel Tkačenko okamžite zamietnuť. RB disponovala dostatočne veľkou palebnou silou, aby sovietsky protiútok krvavo odrazila. Pokiaľ by sa realizoval druhý variant, dokázala by 44. horská strelecká divízia nepriateľa zastaviť a prinútiť ho zotrvať v Ščaslivej, ale zároveň mu nemohla nespôsobiť väčšie straty. RB by útok pred príchodom posíl určite nezopakovala a početná prevaha sovietskych vojsk by zostala nevyužitá. Posledná možnosť bola najriskynejšia, ale sľubovala najväčší efekt. Avšak len za predpokladu, že časť vlastných jednotiek bude zámerne obetovaná ako „návnada“.

Ľudský život nemal pre Stalinových vojvodcov veľkú cenu a Tkačenko nebol žiadnou výnimkou. Po krátkej úvahe sa preto rozhodol pre poslednú alternatívu. Výšiny nad cestou do Lipovca a Kamionky ponechal obsadené len slabými kryciami oddielmi, jadro svojich síl stiahol na západný okraj Lipovca a zálohu (pravdepodobne celý horský strelecký pluk) presunul do skrytých postavení za terénymi vlnami južne od Kamionky. Jeho plán bol jednoduchý: úmyselne oslabil obranu návrší, chrániacich prístup k Lipovcu, pretože chcel RB zatiahnuť do mesta, kde sa v zastavanom priestore nemohli uplatniť slovenské tanky; v pouličných bojoch mali sovietske jednotky nepriateľa čo najviac vyčerpať, ustúpiť do záchytných postavení na ľavom brehu Sobu a následne prejsť do všeobecného protiútok; skrytá záloha mala súčasne podniknúť prekvapivý úder do protivníkovho tylu a obsadiť výšiny západne od Lipovca, čím by mu odrezala jedinú ústupovú cestu do Ščaslivej. Tak by boli slovenské jednotky zo všetkých strán obkľúčené a vydané napospas sovietskej presile.

Útok RB začal krátkou delostreleckou prípravou. Tanky v rojniciach a pechota v streleckých zástupoch postupovali rozťahanúť po 6 km dlhej línii.⁶⁷ Ľavé krídlo a stred tvorené MPO a väčšou časťou MPS sa malo zmocniť návrší po oboch stranách cesty a Lipovca.⁶⁸ Na ich podporu bolo pridelených všetkých 43 tankov, tri pancierové automobily a pionierska rota, ktorá mala pechote uľahčiť prechod cez Sob.⁶⁹ Na pravom krídle útočiacom na Kamionku sa nachádzal zvyšok MPS.⁷⁰

Sovietske delostrelectvo mlčalo, až kým sa nepriateľ nepriblížil k potoku pred hrachovými poliami. Vzápätí sa rozpútalo peklo. Okrem horských diel a mínometov začali slovenských

⁶⁵Ťaženie, ref 5, s. 86. Meno dediny Vojtovce je na tomto mieste skomolené na Wojtkowce.

⁶⁶Publikácia „Ťaženie...“ na s. 86 uvádza, že o 19.30 dorazili k Ščaslivej dve cyklistické eskadrony (čiže 97. prieskumný prápor) 97. ľahkej pešej divízie. Dovtedy museli operovať pri Vojtovciach s hlavnými silami gen. Fretter-Pica.

⁶⁷Ťaženie, ref 5, s. 86.

⁶⁸Tamže, príloha č. 11.

⁶⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 64.

⁷⁰Ťaženie, ref 5, pril. č. 11.

a nemeckých vojakov ostreľovať aj ľahké guľomety z výšin nad cestou. Jeden delostrelecký granát pritom úplne rozmetal vozidlo s nemeckými dôstojníkmi.⁷¹ Útočníci sa preto roztrhali do šírky a zaľahli. Paľba sovietskeho delostrelectva trvala asi 20 minút. Potom nakrátko utíchla. Slovenskí a nemeckí pešiaci podporovaní vlastným delostrelectvom a tankmi vzápätí vyrazili do útoku na hrebene nad cestou. Červenoarmejsci sa zúrivo bránili, pričom sa uchýľovali k zákerným bojovým metódam: vyliezali z lišacích dier s bielymi vreckovkami v ruke, aby potom do nič netušiacich nepriateľov hodili ručné granáty a pri streľbe z pušiek používali dum-dum náboje. Dobytie výšin však napokon zabralo len niekoľko minút.⁷² To potvrdzuje záver, že ich Tkačenko bránil iba symbolicky a svoje hlavné sily zatiaľ do boja nezasadil.

Po obsadení návrší začali hlavné sily RB postupovať na Lipovec, len časť 3. tankovej roty bola pridelená na podporu pechoty útočiacej na Kamionku.⁷³ Za napredujúcim bojovým sledom sa zo Ščaslivej pohli kolóny nákladných áut s muníciou a časťou KPÚV v závese. Krátko po 13.00 dosiahli čelné vozidlá výšiny po oboch stranách cesty, zatiaľ čo posledné sa nachádzali asi 1 km západne od Ščaslivej. Pre sovietske delostrelectvo to bol ideálny cieľ. Najskôr vyradilo autá na oboch koncoch kolóny a potom ničilo jedno vozidlo za druhým.⁷⁴ Veliteľ delostreleckého pluku 11 mjr. Ján Kallo nariadil nepriateľské batérie umlčať. Všetky húfnice a ďalekonosné kanóny začali vzápätí ostreľovať lesík juhovýchodne od Kamionky. Tkačenkove horské delá a mínomety im okamžite odpovedali. Rozpútal sa delostrelecký súboj, ktorý trval takmer hodinu. Sovietski delostrelci a mínometníci sa najskôr zamerali na odstavené ťahače I/11 oddielu, ktoré sa museli stiahnuť z dostrely k Ščaslivej. Potom sa ich pozornosť preniesla na III/11 oddiel a nútili ho neustále meniť pozície. I/11 oddiel sa snažil kanonierom stot. Frtúsa pomôcť a preniesol paľbu pod kótu 275. Po desiatich minútach intenzívneho ostreľovania sa sovietske batérie konečne odmlčali.⁷⁵ Delostrelecký pluk 11 následne opustil postavenia pri Felixovke a presunul sa na výšiny po oboch stranách cesty.⁷⁶

Slovenskí a nemeckí vojaci sa zatiaľ pomaly prebýjali k Lipovcu a Kamionke. Pešiaci boli nútení sa rozptyľovať a využívať každú výhodu terénu, aby sa kryli pred neutíchajúcou paľbou nepriateľských diel, mínometov a ručných zbraní, takže zakrátko došlo k premiešaniu najrôznejších jednotiek.⁷⁷ Obzvlášť hrdinsky bojovali tankisti ničiaci nepriateľské guľometné hniezda. Bez ich podpory by pechota utrpela obrovské straty a nikdy by sa do Lipovca neprebila. Do boja sa zapojili aj KPÚV a horské kanóny, ktoré ostreľovali nepriateľské oporné body. Opäť sa vyznamenávali slovenskí zdravotníci. Napriek nebezpečenstvu obetavo ošetrovali ranených a odnášali ich do bezpečia. Svojou pohotovou pomocou tak zachránili veľa životov. Sovietski zajatci, ktorí ešte pred niekoľkými minútami kládli RB tvrdý odpor, im ochotne asistovali.⁷⁸

Odpor 44. horskej pešej divízie však neustále rástol. Delostreleckému pluku 11 sa ani po zaujatí nových palebných postavení nedarilo umlčať nepriateľské batérie a útočný sled RB ťažko decimovala priama paľba sovietskych diel a mínometov. Boli poškodené aj niektoré tanky, ale väčšinu z nich dokázali opraviť poľné dielne priamo na bojisku. Prvým padlým tankistom bol por. Pavol Chlebuš. Asi 1 km pred Lipovcom zasiahla otvorený príklop jeho LT-35 mínometná strela, ktorá mu odtrhla hlavu. Zvyšok osádky podľa hol panike a vozidlo opustil.⁷⁹

⁷¹HIRNER, ref 30, s. 21.

⁷²VAŠKO, ref 39, s. 7-10.

⁷³Spomienky, ref 8.

⁷⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 64.

⁷⁵VAŠKO, ref 39, s. 24.

⁷⁶Ťaženie, ref 5, s. 84.

⁷⁷VAŠKO, ref 39, s. 28.

⁷⁸JANEČEK, ref 57, s. 24, 67.

⁷⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

O 15. hodine sa pravému krídlu RB podarilo vytlačiť nepriateľa z Kamionky a dosiahnuť Sob. Do zajatia vtedy padol sovietsky poručík, od ktorého sa slovenskí vojaci konečne dozvedeli, že proti nim stoja celé štyri horské strelecké pluky.⁸⁰

Približne v rovnakej dobe sa hlavné sily RB prebili do Lipovca. V mestských uliciach pokračoval boj s nezmenšenou intenzitou. Červenoarmejci ostreľovali nepriateľa z každej pozície: zo záhrad, spoza plotov i obytných domov. Dokázali sa pritom skvele maskovať. Na jednom strome si dokonca vybudovali lešenie a umiestnili naň guľomet.⁸¹ Veliteľský stroj 2. tankovej roty typu LT-40 zasiahla po prieniku do Lipovca strela z protitankového kanóna. Prerazila čelnú stenu pancierovej vane a vozidlo nenapraviteľne poškodila. Utrhnutá poháňacia hriadel' vážne zranila npor. Vanču, ktorého ambulancia okamžite odviezla do Vinnice.⁸²

Ostatným tankom medzitým dochádzali pohonné hmoty a strelivo. Na rozkaz veliteľa prapore útočnej vozby mjr. Jozefa Dobrotku sa preto o 16. hodine začali sťahovať do Ščaslivej.⁸³ Neskorší vývoj udalostí ukázal, že to nebol dobrý nápad. Oveľa rozumnejším riešením by bolo privolať do Lipovca cisterny a muničné vozy. Dvoma tankom LT-35 sa ani nepodarilo vrátiť. Prvému (des. Jozef Majerský) došiel benzín ešte v Kamionke a osádka po vystrelaní zvyšku munície odišla pre palivo.⁸⁴ Druhý (des. asp. Ján Matrtaj) zapadol v močaristom teréne a stal sa terčom sovietskeho delostrelectva. Osádka ho leďva stihla opustiť, keď dostal plný zásah.⁸⁵

V Lipovci zostal po 16.00 len jeden tank LT-35 (des. asp. Cyril Kubinec) a tri pancierové automobily, ktoré pomáhali pechote ničiť nepriateľské guľometné hniezda. Čelným útočným oddielom sa napokon podarilo prebiť k traktorovej stanici a budove pošty neďaleko Sobu. Most cez rieku ustupujúce sovietske jednotky vyhodili do povetria. Napoly vyschnutá rieka však nebola veľkou prekážkou a niekoľkí slovenskí vojaci ju krátko pred 17.00 bez problémov prebrodili.⁸⁶

Pilfousek nadobudol po správach o obsadení traktorovej stanice a dosiahnutí Sobu dojem, že Lipovec je dobytý.⁸⁷ Vojaci, ktorí sa prebili až k rieke by ho z tohto omylu rýchlo vyviedli. Dobré videli, ako sa po ľavom brehu Sobu hemží množstvo červenoarmejcov s najrôznejšou bojovou technikou, priamo v domoch sú vybudované ďalšie guľometné hniezda a palebné postavenia protitankových kanónov.⁸⁸

O 17. hodine vydal Pilfousek rozkaz pre usporiadanie brigády a zaistenie dobytého terénu:

I.

O 16. hodine bol Lipovec našimi jednotkami dobytý. Lipovec zaistí pechota pod velením veliteľa MPS majora Hrabca, v priestore kóty 275 a Lipovec, t.j. smerom na východ a juhovýchod. Okrem toho zaistí severný východ na Gajsin.

MPO a rota pionierska, oba severozápadné východy na juh Ivanky, Zornišče.

Delostrelectvo zaistí uje dobytý terén z palebného postavenia. Červená raketa znamená palebnú priehradu pre dohovorené miesto, ktoré veliteľa úseku oznámia veliteľovi delostrelectva na výšinách pri hradskej. Útočná vozba usporiada svoje jednotky v osade Ščaslíva.

Stanovisko veliteľa RB zatiaľ v jame na hradskej medzi Ščaslívou a Lipovcom. Neskoršie západný okraj Lipovec.

⁸⁰Ťaženie, ref 5, s. 86.

⁸¹VÁŠKO, ref 39, s. 33.

⁸²AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

⁸³Ťaženie, ref 5, s. 83-84.

⁸⁴VÁŠKO, ref 39, s. 52.

⁸⁵Spomienky J. Spišiaka.

⁸⁶VÁŠKO, ref 39, s. 17-18, 29.

⁸⁷Ťaženie, ref 5, s. 84.

⁸⁸HIRNER, ref 30, s. 22-23.

Do 20. hodiny hlásia velitelia straty na mužstve a materiále a počet zajatcov. Odošlite na stanovisko veliteľa svoje spojky.⁸⁹

Z uvedeného textu vyplýva, že Pilfousek považoval nepriateľa za porazeného a ustupujúceho na juhovýchod k Iljincom. Inak by nedal mjr. Hrabcovi rozkaz obsadiť strategickú kótu 275 východne od Lipovca, odkiaľ bolo možné kontrolovať železničnú trať Christinovka – Kazatin. V jeho rozkaze však niet ani náznakov často tradovanom údaji, aby sa celá brigáda presunula do Lipovca.⁹⁰ Pilfousek len prikázal pechote a pionierom zaistiť všetky prístupové komunikácie k mestu, delostrelectvo ponechal na výšinách obojstranne cesty a tanky v Ščaslivej, kde zostali aj zvyšné dva pancierové automobily, protiletadlová batéria a trén.

Gen. Kübler vydal po obdržaní Pilfouskovho hlásenia o 17.20 zborový rozkaz č. 52. Nariadil v ňom RB postupovať z Lipovca do Iljincom a potom smerom na Dašov (14 km juhovýchodne od Iljincom).⁹¹ Vykonanie tohto rozkazu sa však muselo vzťahovať na nasledujúci deň. Pred blížiacou sa nocou by ani iniciatívny Kübler nehnať vyčerpané slovenské jednotky do ďalšieho boja.

Gen. Tkačenko sa v tej dobe najskôr nachádzal na kóte 275, odkiaľ mal skvelý výhľad na Lipovec a jeho široké okolie. Jadro 44. horskej streleckej divízie sa sústredilo na ľavom brehu Sobu a za terénymi vlnami juhozápadne od Kamionky sa rozvinula záloha. Signál k protiútok bol vydaný o 17.45.⁹²

Za podpory silnej delostreleckej a mínometnej palby zaútočili červenoarmejski na Kamionku a súčasne sa dali do pohybu oddiely z ľavého brehu Sobu. Rota MPS vysunutá na krajnom pravom krídle bola mnohonásobnou presilou zakrátko zahnaná na útek a masa horských strelcov sa za ňou valila k výšine s veterným mlynom.⁹³

Ani postavenie hlavných síl RB v Lipovci, na ktoré nepriateľ dotieral z troch strán, nebolo závideniahodné. Obzvlášť zle dopadli jednotky pri zničení moste. Neďaleko lipoveckej pošty utrel vo vraku rozstrieľaného nákladného auta smrteľné zranenie veliteľ 1. pionierskej čaty por. Rudolf Redžovič.⁹⁴ Sovietske protitankové kanóny zničili jeden pancierový automobil a ďalší ťažko poškodili. Tretí OA vz. 30 bol poškodený ľahšie a podarilo sa mu prebiť do Ščaslivej.⁹⁵

Pilfousek musel s horkosťou konštatovať, že na zastavenie sovietskeho protiútku mu nezostali žiadne zálohy. Málopočetná slovenská pechota bez samopalov, mínometov, plameňometov, rýchlopalných kanónov a ďalších podporných zbraní sa nepriateľskej presile nemohla ubrániť. Tanky, ktoré by možno Tkačenkových horských strelcov dokázali zastaviť, boli zasa neprezieravo odvelené do Ščaslivej. Veliteľovi RB nezostávalo nič iné, než aby o 18.00 vydal útočnému sledu rozkaz na okamžitý ústup do obranného postavenia 2 km východne od Ščaslivej.⁹⁶

To sa však k výšinám po oboch stranách cesty od Kamionky blížil sovietsky úderný oddiel. Vieme, že pokiaľ by ich obsadil, uzavrel by hlavným silám RB v Lipovci jedinou ústupovú komunikáciu. V ceste napredujúcim červenoarmejskom stáli len batérie delostreleckého pluku 11. Delostrelci sa našťastie nedali strhnúť rotou MPS utekajúcou z Kamionky. Bleskovo premiestnili delá do vhodných pozícií a spustili na nepriateľskú pechotu priehradnú pal-

⁸⁹Ťaženie, ref 5, s. 84-85.

⁹⁰Napr. AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

⁹¹Ťaženie, ref 5, s. 85.

⁹²Tamže, s. 85.

⁹³VÁŠKO, ref 39, s. 24-25.

⁹⁴HIRNER, ref 30, s. 23-24.

⁹⁵JANEČEK, ref 57, s. 72.

⁹⁶Ťaženie, ref 5, s. 85.

bu. Horskí strelci ale bez ohľadu na rastúce straty nezadržateľne postupovali vpred. Keď sa priblížili na 500 m, začali do nich húfnice páliť šrapnelmi. To už bolo príliš aj na odvážnych Kaukazanov. „Múr ľudských tiel sa zopár ráz zakolísal, postúpil ešte o niekoľko krokov, potom bezradne zostal stáť a zrazu sa rozsypal. Celý kolos sa dal na útek.“ Útočníkom pritom stačilo k úspechu len málo: slovenským batériám zostávalo posledných pár kusov streliva! Krátko nato sa delostrelecký pluk 11 z výšin stiahol a zaujal palebné postavenia na východnom okraji Ščaslivej.⁹⁷

Tkačenkovi teda nevyšla najdôležitejšia časť jeho plánu a nepodarilo sa mu obklúčiť hlavné sily RB. Prápor útočnej vozby navyše vyslal na pomoc ustupujúcim jednotkám zosilnenú tankovú čatu (5 LT-35 a 1 LT-38) a zvyšné dva pancierové automobily pod velením por. Dominika Miartuša, ku ktorým sa v Lipovci pripojil LT-35 des. asp. Kubinca. Väčšine príslušníkov útočného sledu sa vďaka zásahu obrnených vozidiel podarilo prebojovať ku Ščaslivej a obetaví vodiči nákladných áut zachránili ranených, aj prevažnú časť vojenského materiálu.⁹⁸

Do 19.30 zaujali ustupujúce jednotky RB určenú obrannú líniu, ktorú posilnil práve sa navrátiš 97. prieskumný prápor.⁹⁹

Asi 250 slovenským a nemeckým vojakom sa však nepodarilo z Lipovca uniknúť a zostali spolu s obrnencami por. Miartuša odrezaní v meste. Medzi nimi boli aj mjr. Dualský a stot. Duchnovský. Nemecký styčný dôstojník pre delostrelectvo mjr. von Lengerke od Pilfouska požadoval, aby bol na ich záchranu zostavený dobrovoľný úderný oddiel. Vtedy sa na štábe RB objavil gen. Fretter-Pico a Lengerkeho návrh rázne zamietol slovami „Das ist eine Illusion“.¹⁰⁰ Obklúčení vojaci v Lipovci si museli pomôcť sami ako vedeli.

Pilfouskovi potom zostávala už len neprijemná povinnosť zatelefonovať o neúspechu RB gen. Küblerovi. Toho však zaujímala len jediná vec: či bude brigáda na druhý deň schopná pokračovať v boji. Pilfousek bez zaváhania povedal, že „áno“. Náhodný svedok ich rozhovoru npor. Matej Skalický (vedúci osobného oddelenia štábnej rot) to okamžite nahlásil vojenskému pridelencovi prezidenta republiky plk. Benediktovi Dúbravcovi, ktorý po ostrej výmene názorov zakázal Pilfouskovi v Tisovom mene brigádu zasadiť do ďalšieho boja. Dúbravec ale mohol Pilfouskovi prikazovať a zakazovať, čo chcel. V konečnom dôsledku bolo rozhodujúce, ako sa vyjadri Kübler. Veliteľ XXXIX. horského zboru sa nechal novými argumentmi presvedčiť a rozhodol, že Lipovec definitívne dobyje 295. pešia divízia. Zo slovenských jednotiek ju mal podporovať len delostrelecký pluk 11.¹⁰¹

Gen. Tkačenko sa po zdecimovaní svojho hlavného úderného oddielu už nepokúsil zaútočiť na Ščaslivú a sústredil sa na likvidáciu nepriateľa obklúčeného v Lipovci. Červenoarmejci pritom znovu použili značne neortodoxné metódy. Niektorí si nasadili prilby a navliekli plášte po mŕtvych slovenských vojakoch. Takýmto spôsobom sa im podarilo oklamať veliteľa 3. pionierskej čaty por. Františka Dananaja, ktorého zajali spolu s 27 mužmi. Jednému poddôstojníkovi sa našťastie podarilo ukryť dva ručné granáty a s ich pomocou sa celej skupine podarilo oslobodiť. Počas návratu do vlastných línií traja z týchto vojakov padli a traja zostali nezvestní.¹⁰²

Mjr. Dualský dokázal okolo seba zhromaždiť väčšinu obklúčených vojakov a odrazil s nimi niekoľko nepriateľských útokov. Hoci boli viackrát vyzvaní ku kapitulácii, odmietli sa vzdať a okolo 21.00 sa prebojovali k vlastným jednotkám.¹⁰³

⁹⁷VAŠKO, ref 39, s. 24-25.

⁹⁸AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 66-67.

⁹⁹Ťaženie, ref 5, s. 85.

¹⁰⁰VHA Trnava, ref 20, s. 14.

¹⁰¹ŠIMUNIČ, ref 2, s. 21.

¹⁰²JANEČEK, ref 57, s. 35, 54, 62 – 63, 91.

¹⁰³Tamže, s. 30 – 31.

Obrnené vozidlá por. Miartuša prenikli až k pechote, pionierom a skupine protitankových delostrelcov pri zničenom moste,¹⁰⁴ odkiaľ sa po 22. hodine prebili do Ščaslivej.¹⁰⁵ Tank LT-38 (des. Jozef Gavalier) a LT-35 des. asp. Kubinca boli pritom zničené sovietskym delostrelectvom, ale ich osádky sa zachránili.¹⁰⁶

Jediný dôstojník RB, ktorý sa dobrovoľne vzdal, bol veliteľ 2. pionierskej čaty por. Anton Hirner. Sovieti ho odviekli do zajatia spoločne s ďalšími 16 vojakmi.¹⁰⁷ Traja z nich však ešte v noci ušli a jeden za neznámych okolností zahynul.

LIPOVECKÝ EPILÓG

Z posledného telefonického rozhovoru medzi Küblerom a Pilfouskom vyplývalo, že 24. pešej divízii sa podvečer 22. júla 1941 podarilo prelomiť sovietsku obranu pred Vachnovkou a uvoľniť komunikáciu na Lipovec. V skorých ranných hodinách 23. júla 1941 vyrazil z Vachnovky juhovýchodným smerom predvoj 295. pešej divízie. Zakrátko dosiahol severný okraj Lipovca, kde sa zastavil pred sovietskymi obrannými postaveniami. Gen. Tkačenko však vedel, že po vyčerpávajúcom boji predchádzajúceho dňa jeho preriedené jednotky ďalší útok neodrazia. 44. horská strelecká divízia preto začala z Lipovca nenápadne ustupovať k Il'jincom.¹⁰⁸

Štáb 295. pešej divízie ani velenie RB pravý stav vecí nepoznali. Rozhodli sa preto s útokom vyčkať, kým nebudú sústredené všetky sily. Presne napoludnie spustili nemecké a slovenské húfnice paľbu na Lipovec a Kamionku. Po skončení delostreleckej prípravy začali Nemci postupovať do mesta, ktoré bolo z veľkej časti zachvátené požiarom. Sovietske krycie oddiely nekládli veľký odpor a rýchlo sa stiahli.¹⁰⁹

Krátko po obsadení Lipovca 295. pešou divíziou sa doň začala presúvať aj RB. Slovenských vojakov pochopiteľne najviac zaujímalo, v akom stave zostali telá ich padlých spolubojovníkov a opustená bojová technika. Čoskoro sa presvedčili, že všetky mŕtvolky boli obraté o doklady a identifikačné štítky.¹¹⁰ Ďalej zistili, že tank por. Chlebuša a LT-35 opustený v Kamionke Sovieti zničili. Pancierový automobil poškodený pri lipoveckej pošte bol objavený s namaľovanými červenými hviezdami. Nepriateľ ho na rozdiel od tankov chcel odviezť so sebou, lenže jeho poškodenia sa ukázali natoľko rozsiahle, že sa mu to nepodarilo.¹¹¹ V zlom technickom stave však boli aj ostatné obrnené vozidlá. Mjr. Dobrotka hlásil, že prápor útočnej vozby je neschopný boja, nakoľko v pojazdnom stave sa nachádza len päť tankov. Situácia v skutočnosti nebola až taká katastrofálna. Väčšinu tankov totiž zámerne poškodili vlastné osádky a dali sa ľahko opraviť.¹¹²

24. júla 1941 začala 295. pešia divízia postupovať na Granov (60 km juhovýchodne od Lipovca). Z jednotiek RB ju podporovala iba MPS, ktorá operovala ako jej prieskumný prápor. Avšak len po obec Kalník (10 km juhovýchodne od Il'jincov).¹¹³ Z výkonov slovenskej pe-

¹⁰⁴VAŠKO, ref 39, s. 18.

¹⁰⁵JANEČEK, ref 57, s. 34.

¹⁰⁶KRIVÁŇ, J.: Spomienky vo vlastníctve autora.

¹⁰⁷HIRNER, ref 30, s. 24-25.

¹⁰⁸VAŠKO, ref 39, s. 31.

¹⁰⁹Tamže, s. 26.

¹¹⁰Tamže, s. 26. Ukoristené identifikačné štítky boli pre červenoarmejcov dokladom, koľkých nepriateľov zabili a dostávali za ne odmenu.

¹¹¹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65-67.

¹¹²Spomienky, ref 8.

¹¹³Taženie, ref 5, s. 87.

choty totiž Nemci veľkú radosť nemali. Spozorovali, že od boja pri Lipovci pociťuje hrôzu zo sovietskeho delostrelectva, prepadáva panike a opúšťa svoje postavenia. 295. pešia divízia preto v ďalších dňoch využívala len podporu delostreleckého pluku 11. Po páde Granova 30. júla 1941 sa celá RB sústredila do priestoru Vinnice, kde bola v druhej polovici augusta začlenená do Rýchlej divízie.¹¹⁴

STRATY

Presný počet slovenských vojakov, ktorí zahynuli v boji pri Lipovci, boli zranení a padli do zajatia, sa značne rôzni. Oficiálny zborník dokumentov „Ťaženie slovenskej Rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941“ uvádza, že 22. júla padlo 75 mužov, 167 bolo ranených, 2 zajatí a 17 zostalo nezvestných.¹¹⁵ Podľa svedectva M. Skalického však RB pri Lipovci stratila 88 mŕtvych a F. Čatloš ich spomína až 113.¹¹⁶ Naproti tomu „Kalendár slovenského vojska 1943“ uverejnil menoslov padlých na východnom fronte a medzi nimi je len 64 mužov, ktorí 22. júla 1941 zahynuli na bojisku alebo podľahli následkom svojich zranení.¹¹⁷ Zvyšní jedenásti mŕtvi boli nepochybne nemeckí vojaci a dôstojníci začlenení do RB. Medzi obeť lipoveckého boja však treba prirátat' aj sedem ranených, ktorí od 23. júla do 13. augusta 1941 skonali vo Vinnici. Celkovo si teda boj pri Lipovci vyžiadal životy 71 slovenských vojakov.

Podobné nezrovnalosti pretrvávali aj v počte zajatých a nezvestných príslušníkov RB. V memoároch A. Hirnera „Boje za frontom“ sa totiž spomínajú iba 16 slovenskí vojaci, ktorí s ním „zbehli“ na sovietsku stranu. Traja ale zakrátko ušli, a jeden má rovnaké priezvisko ako stk. Július Medvecký, ktorý podľa „Kalendára...“ padol pri Lipovci 22. júla 1941. Dobová propagandistická publikácia „Vyznamenaní“ zasa uvádza, že v sovietskom zajatí sa ocitla aj 28-členná skupina por. Dananaja, pričom 22 mužom sa podarilo vyslobodiť, traja zahynuli pri pokuse o útek a traja zostali nezvestní.¹¹⁸ Do zajatia však okrem nich padli aj traja príslušníci MPS. Z týchto údajov vyplýva, že 23. júla 1941 RB skutočne pohrešovala 19 osôb, ale traja posledne menovaní muži už na druhý deň využili dopravnú nehodu nákladného auta so slovenskými zajatcami a utiekli.¹¹⁹

Materiálne straty RB sú presne vyčíslené len u práporu útočnej vozby. Zničené boli štyri tanky LT-35 (č. 13.838, 13.846, 13.857 a jeden s neznámym evidenčným číslom), jeden LT-38 (č. V-3005), jeden LT-40 (č. V-3037) a tri KPÚV. Viac či menej poškodených zostalo najmenej päť LT-35, jeden LT-38 a jeden LT-40. MPO prišiel o pancierový automobil OA vz. 30 (č. 13.403) a dva boli poškodené.¹²⁰ Údaje o ďalších zničených a poškodených vozidlách a ťažkých zbraniach RB chýbajú. Delostrelectvu 44. horskej streleckej divízie však museli padnúť za obeť desiatky slovenských nákladných automobilov.

Veľkou záhadou dodnes zostávajú straty 44. horskej streleckej divízie. Podľa odhadu slovenského velenia padlo pri Lipovci takmer 700 červenoarmejcov a približne 1 000 ich bolo ranených. Tieto čísla nie sú vôbec prehnané, pretože v roku 1941 činil pomer strát nemeckých

¹¹⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 67. Netýkalo sa to tankových rôt a zvyšných pancierových automobilov, ktoré boli už 23. júla 1941 odoslané na Slovensko.

¹¹⁵Ťaženie, ref 5, pril. č. 15.

¹¹⁶ŠIMUNIČ, ref 2, s. 21.

¹¹⁷Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava 1942, s. 55-80.

¹¹⁸JANEČEK, ref 57, s. 35.

¹¹⁹Tamže, s. 117-118.

¹²⁰AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 67. I. Bajtoš uviedol, že RB stratila len päť tankov. Šiestym bol LT-35 des. asp. Matrtaja, ktorý zapadol pri ústupe z Kamionky.

a sovietskych vojsk 1:10 v neprospech Červenej armády.¹²¹ 44. horská strelecká divízia mala pri Lipovci aj zajatých. Podľa dochovaného fotografického materiálu môžeme ich počet odhadnúť na tridsať.¹²²

Medzi obeť boja treba napokon zaradiť aj miestne obyvateľstvo, ktoré bolo vystavené ťažkej paľbe všetkých troch vojsk. Údaje o počte zabitých ukrajinských civilistov, ako aj množstve padlých príslušníkov 44. horskej streleckej divízie, môžu priniesť len výskumy v Lipovci a jeho okolí, nakoľko museli byť pochovaní na tamojších obecných cintorínoch.

KOMU PATRÍ VÍŤAZSTVO?

Výsledok lipoveckého boja bol na Slovensku už od 22. júla 1941 interpretovaný podľa požiadaviek momentálne vládnuceho režimu. Gen. Čatloš síce po prvých správach o vysokých stratách veľmi zúrilo, zasypal štáb RB záplavou ostrých výčítiek a vyhrážkami o súdnom pokračovaní,¹²³ ale zlosť ho čoskoro prešla. Uvedomil si, že v prvom rade by na lavicu obžalovaných musel posadiť Stülpnagela, Küblera a Fretter-Pica, čo pochopiteľne neprichádzalo do úvahy. Svoju nevraživosť na Pilfouska si však vylial v publikácii „Ťaženie...“, kde sa o boji pri Lipovci otvorene hovorí ako o neúspechu a všetka zodpovednosť sa v rozpore s faktmi zvaľuje na veliteľa RB.

V širokej verejnosti sa však Lipovec z propagandistických dôvodov prezentoval ako skvelé víťazstvo slovenských zbraní. Krátko po boji boli desiatky príslušníkov RB Čatlošom vyznamenaných za statočnosť a 25 z nich obdržalo i nemecké železné kríže II. triedy.¹²⁴ 2. novembra 1941 prezident Tiso v sprievode ministrov Čatloša a Gašpara navštívil provizórny cintorín slovenských a nemeckých vojakov pri Lipovci. Pietneho aktu sa zúčastnili aj obyvatelia Lipovca so starostom Teodorom Horočinským. Spoločne si uctili padlých kladením vencov a spevom náboženských piesní.¹²⁵ Krátko nato začala pri Lipovci výstavba pamätníka slovenských vojakov, ktorý tam stojí dodnes.

Po zániku slovenského štátu sa situácia obrátila a z Lipovca sa stalo miesto strašnej porážky slovenskej armády. Rovnaký pohľad pochopiteľne zaujímal sovietska a dodnes zaujíma ukrajinská historiografia, ktorá lipovecký boj stále prezentuje ako slávne víťazstvo hrdinskej Červenej armády.¹²⁶ Naproti tomu bývalý náčelník štábu sovietskej 12. armády gen. Bagrat Arušanjan vo svojej spomienke na prvé týždne vojny obchádza výsledok protiútok 44. horskej streleckej divízie zo dňa 22. júla 1941 mlčaním. Možno si to vysvetliť iba tak, že ho na rozdiel od iných sovietskych autorov nepovažoval za úspešný.

Hoci si víťazstvo pri Lipovci pripisovala tak slovenská, ako aj sovietska strana, bol konečný výsledok boja nerozhodný. Obaja protivníci zaujímali o polnoci 23. júla 1941 prakticky rovnaké postavenia, ako 24 hodín predtým. To však nebolo dôležité. Aj v prípade, že by 44. horská strelecká divízia RB úplne zničila, neskôršu katastrofálnu porážku sovietskej 12. armády pri Umani to nemohlo ovplyvniť. Pokiaľ mal boj pri Lipovci nejakého víťaza, tak to boli len Nemci. Nasadením RB sa ušetrili sily XXXXIX. horského zboru a gen. Tkačenko nemohol realizovať svoj protiútok, ktorý by spôsobil veľké straty 97. ľahkej pešej divízií.

¹²¹Tieto údaje poskytol autorovi pán Mgr. Pavel Mičianik.

¹²²VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X.F-19 a X.F-20.

¹²³AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

¹²⁴Tamže, s. 26.

¹²⁵VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X-414, Spomienky a komentáre F. Čatloša k rokom 1939 – 1945, s. 19.

¹²⁶ROHOVYJ, ref 31, s. 8.

VINNÍCI

Trauma, ktorú si slovenskí vojaci odniesli zo stretnutia pri Lipovci vyplývala z veľkých strát a zo šokujúcej skúsenosti, aký tvrdý spôsob boja praktizuje Červená armáda. Ukázalo sa, že RB napriek technickej prevahe nestačila na zdotkanie početne silnejšieho nepriateľa.¹²⁷ Príčinou tohto stavu bola predovšetkým neskúsenosť a nedostatočná bojová príprava príslušníkov RB. Slovenské politické vedenie si to uvedomovalo, no napriek tomu poslalo z čisto prestížnych dôvodov zle vycvičené jednotky, do vojny proti najväčšej a najlepšie vyzbrojenej armáde na svete. Ďalšími vinníkmi tragédie pri Lipovci boli nemeckí generáli. Dobre totiž vedeli, že RB nie je spôsobilá samostatného nasadenia proti nepriateľskej presile. Potrebovali však „zapchať diery“ vo frontovej línii. Krvavý kúpeľ, ktorým prešla RB 22. júla 1941, bol pre nich len bezvýznamnou epizódou. Zodpovednosť plk. gšt. Pilfouska spočívala hlavne v skutočnosti, že sa odmietol postaviť proti plánu nemeckej generality a až potom v spôsobe, akým viedol RB pri Lipovci.

Vzopriet sa rozkazom nadriadených si vyžaduje veľkú odvahu, pretože málokto je ochotný nieť za takéto počínanie následky. Táto odvaha chýbala predovšetkým gen. Čatlošovi, ktorý sa neprotivil rozhodnutiu vyslať slovenskú armádu do Sovietskeho zväzu. Zvaliť všetku zodpovednosť za lipoveckú tragédiu na Pilfouska bolo tým najjednoduchším riešením. Veď už starorímsky historik Tacitus napísal: „Inquissima haec bellorum condicio est: prospera omnes sibi vindicat, adversa uni imputantur.“¹²⁸

Vysvetlivky:

AM SNP	= Archív Múzea Slovenského národného povstania
BZP	= brigádny zbrojný park
DPLP	= delostrelecký protiletadlový pluk
KPÚV	= kanóny proti útočnej vozbe
LT	= ľahký tank
MPO	= motorizovaný priezvedný oddiel
MPS	= motorizovaná pechotná skupina
NAK	= nákladná autokolóna
OA	= obrnený automobil
ŠZ	= špeciálne zbierky
V	= vojsko
VHA	= Vojenský historický archív

¹²⁷AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 68.

¹²⁸„Toto je najväčšia nespravodlivosť vo vojne: úspech si privlastňujú všetci, nezdar sa pripisuje len jednému.“

MENOSLOV SLOVENSKÝCH VOJAKOV PADLÝCH PRI LIPOVCI 22. JÚLA 1941

1. stk. Ján Andráš	31. stk. Pavol Lisai
2. des. Ondrej Antko	32. slob. Michal Majer
3. slob. asp. Ondrej Barták	33. stk. Martin Marček
4. stk. Samuel Bartoš	34. stk. Július Medvecký
5. stk. Július Demko	35. stk. Ján Melicherčík
6. stk. Adolf Dobák	36. stk. Ondrej Michalov
7. por. František Dubecký	37. stk. Jozef Mik
8. des. Albet Ďurčiak	38. por. Mikuláš Mikolaj
9. stk. Juraj Ďurica	39. stk. Ján Minich
10. stk. František Farárik	40. stk. Anton Močko
11. des. Štefan Faučovič	41. por. Ján Moravčík
12. des. Anton Flašík	42. des. Július Németh
13. stk. Milan Gibala	43. stk. Jozef Pazdera
14. des. Tibor Gottwald	44. stk. František Petro
15. slob. Ján Greňo	45. por. Rudolf Redžovič
16. des. Ernest Haluška	46. stk. Ondrej Rdinčin
17. slob. Pavol Haňo	47. stk. Štefan Gejza Rievaj
18. stk. František Havrančík	48. stk. Štefan Sihan
19. stk. Jozef Hmira	49. stk. Vincek Sopek
20. stk. Ondrej Horňáček	50. stk. Justín Staffen
21. por. Pavol Chlebuš	51. stk. Štefan Stach
22. stk. Pavol Janiga-Úradníček	52. slob. Michal Šebo
23. stk. Rehor Jarošík-Chalupa	53. stk. Pavol Škrivánek
24. slob. Michal Kasáč	54. stk. Štefan Štrbáň
25. stk. Jozef Klačko	55. stk. Ján Talpáš
26. stk. Pavol Kobík	56. des. František Tomašík
27. stk. Štefan Kováčik	57. stk. Ján Trebula
28. stk. Juraj Kubizňa	58. des. Juraj Uhorskai
29. stk. Ján Lešták	59. stk. Tomáš Vančo
30. stk. Štefan Lihan	60. stk. Jozef Zajac

MENOSLOV SLOVENSKÝCH VOJAKOV, KTORÍ PODEAHLI NÁSLEDKOM ZRANENÍ

1. slob. Jozef Zubánik	22. júla 1941 v Ščaslivej
2. stk. Ján Kolbása	22. júla 1941 vo Vinnici
3. stk. Jozef Ošust'	22. júla 1941 vo Vinnici
4. stk. Jozef Švec	22. júla 1941 vo Vinnici
5. čtk. Jozef Halagaš	23. júla 1941 vo Vinnici
6. stk. Štefan Jakubík	23. júla 1941 vo Vinnici
7. stk. Ján Hraňo	24. júla 1941 vo Vinnici
8. stk. Štefan Horváth	25. júla 1941 vo Vinnici
9. stk. Karol Sotník	26. júla 1941 vo Vinnici
10. slob. Július Mócik	28. júla 1941 vo Vinnici
11. npor. Štefan Vančo	13. augusta 1941 vo Vinnici

T. KLUBERT: DER KAMPF BEI LIPOVEC

Der Verfasser behandelt in der Studie die größte Kampffraktion der slowakischen Schnellen Brigade in der Ukraine im Sommer 1941. Die Schnelle Brigade (von 7. Juli 1941 Schnelle Truppe) unter dem Kommando vom Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk entstand am 22. Juni 1941. Zwei Tage später wurde sie als erster Teil der slowakischen Armee in die Zusammenstellung der deutschen Armee an der Ostfront (17. Armee) eingereiht. Am 25. Juni 1941 überschritt sie die Grenzen der ehemaligen Sowjetunion und schaltete sich in die Kämpfe im Gebiet Sanok ein. In der Zeit zwischen Ende Juni bis 19. Juli 1941 leistete die Schnelle Brigade Sicherungsdienst im Hinterland der deutschen Truppen. In dieser Zeit wurde sie um weitere Mannschaft und Kampftechnik verstärkt, so dass ihr Stand aus ursprünglichen 1910 Personen auf fast 5000 Personen anwuchs. Nach dem Fall der Stadt Vinnica wurde die Schnelle Brigade zum Bestandteil des 49. Gebirgskorps des Generalmajors Ludwig von Kübler, der dem Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk befahl, die zurückziehenden Einheiten der sowjetischen 12. Armee zu verfolgen. In der Nacht auf 22. Juli 1941 stieß die Schnelle Brigade vor der kleinen Stadt Lipovec (180 km südwestlich von Kiew) an die Verteidigungsstellung der 44. Gebirgsschützendivision in der Kraft von 7500 bis 8000 Männer an. Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk enthielt von der deutschen Führung eine falsche Information, der Raum um Lipovec wäre nur von zwei Infanterieregimenten eingenommen. Am Dienstag den 22. Juli 1941 um 6 Uhr Morgen versuchte sich die Vorhut der Schnellen Brigade nach Lipovec durchzuschlagen, sie erreichte aber nur einen Teilerfolg. Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk ersuchte beim Generalmajor Kübler um Verstärkung, der Befehlshaber des 49. Gebirgskorps befahl aber, mit der ganzen Brigade direkt anzugreifen. Nach dem erschöpfenden Kampf schlugen sich die slowakischen Frontaleinheiten um 17 Uhr in die Mitte von Lipovec. Der folgende sowjetische Gegenschlag verdrängte aber die Schnelle Brigade aus der Stadt und zwang sie, Verteidigungsstellung bei dem Ort Ščaslivá einzunehmen. Am Morgen den 23. Juli 1941 drang die deutsche 295. Infanteriedivision zu Lipovec vor, und mit Hilfe des slowakischen Artillerieregiments 11 besetzte kurz nach Mittag die Stadt. Die Schnelle Brigade verlor bei Lipovec 88 Männer, 167 Männer wurden verletzt und 24 geraten in Gefangenschaft; die Brigade kam um 6 Tanks, 1 Panzerwagen, 3 Panzerabwehrkanone und um eine Menge von Kampftechnik. Die Mannschaft war durch die schweren Verluste insofern demoralisiert, dass die Schnelle Brigade als Gesamtheit nicht mehr kampffähig war. Die Ereignisse bei Lipovec entdeckten die schwerwiegenden Mängel in der Abrichtung und Organisation der slowakischen Armee und erwiesen die Untauglichkeit ihrer selbstständigen Kampfeinsetzung, was durchgreifende Änderungen in der Struktur der slowakischen Truppen an der Ostfront zur Folge hatte.